

64. Hirlapirodalmunk fejlődése.

AZ A HAJNALDERENGÉS, mely a XVIII. század irodalmi s politikai egén hasadt, fölrazta álmából a hon alkotmányáért, szellemi s anyagi fölvirágzásáért küzdő lángelméjű bajnokokat. Ez a mozgalom, mely korszakot alkotott irodalmunkban, egyikét képezi hazánk legérdekesebb történeteinek.

A szatmári békekötés után az idegen pusztítás végre megszűnt; megszűnt vele együtt a belvillongás kártékony hatása szellemi s anyagi felvirágzásunk mezején. A nemzetnek alkotmányához és nyelvéhez való példaszerű, soha igazán el nem altathatott szeretete, ragaszkodása nem engedi meg az idegen német nyelvnek egyetemes uralomra való emelkedését.

Mária Teréziának, ki a német művelődés terjesztésén fáradt, tanító intézeteiben németül beszéltek és gondolkodtak. A magyar nemes családok sarjadékait udvarába hívja, hogy az idegen levegőben elfelejtsék apáik nyelvét és zászlóvivői legyenek a német kultúrának. II. József nyiltan támadja meg az egyre hanyatló magyarságot, hadat izen a rendek szabadalmainak és hazánkban a holt latin helyett a német nyelv uralmát akarja megalapítani. Éppen ezen elnyomás alatt vagy éppen azért lendült fel újra irodalmunk Bessenyei s testtársai közreműködésével, és példájuk felébreszté a nemzeti szellemet.

Az idegen szellem teremté hirlapirodalmunkat, mely az akkor még hazánk fővárosaként tekinthető Pozsony koronázó-városban tűnt föl először *Nova Posoniensia* latin hirlappal (1705—21.); az *Ofnerischer Mercurius* (1731—38) sem tartotta fenn magát; azonban már a *Pressburger Zeitung* 1764. július 14-től mai napig fenn maradt és volt idő, különösen e század két tizedében dúló francia háború alatt, midőn nagy tekintélyre emelkedett.

RAT MÁTYÁSNAK, a győri polgár szülőktől származott, sokat utazott, evang. theológiai s klasszikai műveltséggel külföldi akadémiákról haza

Felséges Császárné és Apostoli Király Afzszonyunknak
különös engedelemével,
A Magyar
1780.
Hírmondó.
esztendőbenn.

Bóldog Afzszony Havának első napjänn,
Szombatonn költ.

ELSŐ LEVELE.

Szokások a híróknak, hogy új esztendőkor holmi kö-
szöntésekkel kezdjék-el leveleket. Ezt a szokást a
Magyar hírmondó talám nem fogja mindenkor kö-
vetni: mivel a felettébb való hálakodást nem kedvelli
a mostani világ. — De tsak ugyan most leg-először, úgy
tetfzik, az illendőség-is meg-kívánja, hogy érdemlett
tisztelet-tétellel köszönjön-bé Felséges, Méltóságos, Tisz-
teletes, Tekéntetes, Nemzetes, Vitéz és Érdemes Jó-
akaróinál.

Bétsbe emelkedvén, leg-először uralja KIRÁLYJÁT:

Térd s fő hajtvá egész szívvel hálálja kegyelmét;

Mert, ha mi hasznot hajt, tsak néki köszönheti létét.

Országulásának már húsz esztendeje kétfzer

Múlt: de ezerfzer ezernyi ezer jó-téte te hozzá,

Édes Hazám! ki ne kívánná, hogy még leg-alább-is

Negyvenfzer légyen, míg él, újultá időnek!

JOSEFET a TSÁSZÁRT s hadait fenn tartsa szerentse!

Menj Olasz országban tova, s tégy idvezleter ott-is:

Áldja Florentza, hazánk másod rendbéli Keményit

A

THE.

érkezett művelt férfiúnak eszméje volt egy magyar nyelvű újság szerkesztése. Az ő érdeme tehát, hogy a magyar irodalom újra ébredésének, a nemzeti érzület újabb nyilvánulásának kezdetén felrázta a magyart letargikus álmából. A hirlap kiadására Patzkó Ferenc Ágoston nyomdász nyert engedélyt és Rát a lapot 1780. január 1-én megindította *Magyar Hirmondó* címmel.

A szerkesztő »A magyar hirlelőlevelek iránt való Tudó-^{Az első magyar hirlap} sítás«-ban szerényen keveset ígér és a többi közt ezt írja: »ki-ki elgondolhatja, hogy sem oly bőven, sem pedig olyan korán a dolgok hírül nem adathatnak, mint a Német hirdetésekben... a mennyiben a Magyar Hirmondónak tudósításai későbbben fognak érkezni, annyival hitelesebbek is lesznek« és »azon kívül némely jeles alkalmatosságokkal mondott rövid és hathatós Magyar beszédek és elmés verseket örömetst be fog leveleibe iktatni«; midőn pedig ezen versek sűrűn érkeztek, így fakadt ki: »néha nagy uraknak tisztességekre rossz verseket is szoktak koholni«. A hirlap nyelvére nézve ekkép nyilatkozott: »A mi a magyarságot illeti, amelylyel a Hirmondó élni fog az, az alföldi Tisza-mellyéki, de a Duna-mellyékivel és Erdélyivel elegyedett lészen. Ezt tartja az író leghelyesebbnek.«

Rát Mátyás névaláírása.

A hirlap, az akkori legtöbb németországi kezdetleges hirlapok mintájára kis 8-rét félíves számokban, a postajáráshoz alkalmazkodva, hetenkint kétszer jelent meg. Rovatai váltakozva ezek voltak: »Külömbféle történetek«, »Elegyes hiteles hírek«, »Bizonytalan dolgok«, »Külföldi történetek«, »A külföldtől holmi, mivel jobb nincsen«, »Hiteles hírek«, »Hihetetlen dolgok«, »A tengeren történt avagy történhetett dolgok«, »A hadakozásnak folyamata« stb.

A Hirmondónak sok küzdelme volt az akkori cenzúrával. Nem adhatott többet, mint amennyit a bécsi lapoknak megengedtek, mivel pedig híreivel elkésett, nem állta ki azokkal a versenyt. A szerkesztők gyakori változását is az elkedvetlenedés szülte. Rát a szerkesztési gondoktól szabadulni óhajtván, a győri evang. egyház meghívását szívesen fogadta s a szerkesztést 1782 végével alistáli és padányi Mátyus Péternek adta át; őt 1784-ben Révai Miklós (kinek 600 frt volt a szerkesztői s írói díja) váltott fel a szerkesztésben; ezt pedig még azon év május 1-én Barcafalvi Szabó Dávid követte; szeptember 25-től esztelneki Szacs vay Sándor, 1786. május 10-dike után ismét Barcafalvi Szabó Dávid, 1787-től még többen szerkesztették a lapot, mely végre, az előfizetők száma is 318-ról 200-ra csökkenvén, 1788. október 8-án megszűnt. Volt ezen

lapnak szépirodalmi melléklete is, mely 1787—88-ban időhöz nem kötött ívekben jelent meg *Magyar Musa* címmel és kizárólag csekély értékű költeményeket tartalmazott.

A Magyar Hirmondó korántsem érte el azt a közepszerűséget sem, melyet a korabeli idegen hirlapok nyújtottak; külföldi tudósításai száraz, kronikaszzerű felsorolásai voltak a külföldi eseményeknek és csak elvétve találunk abban hazai tudósításokat; ezek is az időjárásra, légtünemé-

A »Magyar Kurír« címképe.

nyekre, mezeti gazdaságra, tisztújításokra, rangemelésekre s kitüntetésekre vonatkoztak; irodalmunkat is csak olykor egyes latin és igen ritkán megjelent magyar könyvek címének felsorolása képviselte.

Magyar újság-
írás Bécsben

Miután a hirlapírás, az akkori körülmények szerint, ajánlatosabb vállalat volt a birodalom fővárosában, Bécsben, az események közvetlen megfigyelésének középpontjában, a hol az engedély is könnyebben volt eszközölhető: ESZTELNEKI SZACSVAY SÁNDOR 1787-ben Bécsben indította meg a *Magyar Kurírt* a bécsi *Magyar Musával*; 1793-ban azonban mindkét lapot Decsy Sámuelre ruházta, kihez 1798-ban szerkesztő-társul albisi Pánczél Dániel csatlakozott. A bécsi udvari körök befolyása és a

szerkesztési engedélyért versenyzők kenyéririgysége, különösen Márton József tanár intrigái, ki végre 1827-ben elnyerte a szerkesztési engedélyt, sokat ártottak a lap tekintélyének és elterjedésének. Jóllehet 1818-ban az előfizetők száma már 1200-ra emelkedett, a lap 1834 végével megszűnt.

A török háború némi lendületet adott a magyar hirlapirodalomnak.

GÖRÖG DEMETER, ki Kolonics László gróf nevelője volt, — utóbb Esterházy Miklós herceg Pál [fiát és még később a kir. főhercegeket nevelte, — ily hatalmas pártfogók mellett könnyű szerrel nyert hirlapkiadásra engedélyt. KERESZTES SÁMUEL-t vevé maga mellé társul, 1789. július 7-én megindították a *Hadi s más nevezetes Történetek* c. lapot, mely 1792-ben címét *Magyar Hírmondóra* változtatta. Ez a lap már többet lendített a magyar irodalomra, mint-hogy a szerkesztők jutalmakat tűztek ki, többek közt 50 aranyat egy jó magyar nyelvtanra, mely 1794-ben Gyarmathy Sámuel *Okoskodva tanító magyar nyelvmesterét* és 1795-ben a debreceni *Magyar Grammatikát* eredményezte. Ők adták ki

Bessenyei *Egy magyar tudós társaság iránt való jámbor szándékát*. A hirlapjuk mellett kiadott magyar tárgyú rézmetszetek érdekében húsznál több rajzoló, metszőt, festőt és könyvnyomtatót foglalkoztattak. Azonban ez a lap sem emelkedhetett az akkori igények színvonalára, azért nem is versenyezhetett a sokkal előhaladottabb német hirlapokkal; ezért és különösen mert a főszerkesztő, Görög Demeter, mindinkább visszavonult a közreműködéstől: a lap 1803-ban szintén megszűnt.

A' BÉTSI MAGYAR MUSÁNAK

HARMADIK ESZTENDEJE.

I 7 8 9.

Iratott Esztelneki Szatvay Sándor által — és
Nyomtatottak a' 2. Magyar Haza' költségével.

A bécsi »Magyar Musa« címlapja.

PÁNCZÉL DÁNIEL még egy harmadik magyar lapot indított meg Bécsben, *Bécsi Magyar Mercurius* címmel 1793-ban, mely mindenben igyekezett társait követni; azonban azok éltrevalóságát nem sajátíthatta el, azért 1797-ben az is megszűnt.

A KAZINCZY, BARÓTI SZABÓ ÉS BACSÁNYI által alapított kassai *Magyar Museum* (1788—92) és KÁRMÁN *Uraniája* (1794), a szépirodalmat fel-
 ölelő kísérletezés volt csak és ezen folyóiratok keletkezésével járó jámbor szándék, a közönség közömbösségén hajótörést szenvedett.

Mindenes Gyűjt.

A Weber Simon Péter pozsonyi nyomdásztól Komáromban, ezen tősgyökeres magyar városban fölállított fióknyomda szintén meghozta a maga első termékeit, a hirlapot és a kalendáriumot. PÉCZELY JÓZSEF, az ottani nagytudományú ref. lelkész megindította 1789. július 1-én a *Mindenes Gyűjteményt*, mely a szokott 8-rét alakot megtartva, szintén hetenként kétszer jelent meg; de már lényegesen eltért hirlapjaink addigi irányától: többet foglalkozott a magyar viszonyokkal; igyekezett mulattatva oktatni, vegyes tartalmával, találós meséivel és rejtett szavaival; sőt a költészetnek is gyakrabban áldozott. Azonban az akkori írók szétszórtsága, a gyors közlekedés és társulás hiánya, ismét a szerkesztő tollát vette nagyrészt igénybe; ezen fáradságot és igyekezetet azonban nem kísérte kellő siker; a lapnak kizárólag enciklopedikus iránya sem nyerhette meg az akkori közönségnek külsémenyek után szomjuhozó vágyát; azért az 1790. második fele 1791-ben egyszerre jelent meg egy kötetben és az 1792. kötet (VI. darab) a lap megszűnt.

Patzkó Ferenc, a pozsonyi nyomdász, 1788-ban Pesten állítván fel nyomdát, új életre akarta ott kelteni hirlapját, mely *Magyar Mercurius* címmel október 8-án meg is jelent; azonban akkor még a mai főváros korántsem volt a nemzeti irodalom középpontja; sőt német polgár lakói nem is vonzódtak a magyar hirlapirodalomhoz; azért ezen korai kísérlet még azon év utolsó napján véget ért.

Hazai Tudósítások

KULCSÁR ISTVÁNNAK, ezen komáromi születésű, lánglelkű hazafi törekvésének sikerült végre a haza fővárosában, Pesten, oly magyar hirlapot kiadni, mely az akkori viszonyokhoz mértén, tökéletesen megfelelt az igényeknek és azért hosszabb életű is volt. A *Hazai Tudósítások* 1806. július 2-án jelent meg először, még pedig azon újítással, hogy az akkor már a külföldi s hazai német hirlapoknál is általánosan szokássá vált 4-rét alakot vette fel. Tartalma túlnyomólag hazai dolgokból került; azonban később maga a szerkesztő is belátta félszegségét, azért a közönség kíváncsimainak megfelelőleg ismét a külföldi eseményekre fordította figyelmét és a lap irányát; az 1808. év második felével már címet is *Hazai és Külföldi Tudósításokra* változtatta s ezzel ismét elődeinek nyomdokain haladva, száraz adatok és vidéki

események felsorolására szorítkozott; politikai véleményt, az akkori cenzúrai tilalmak miatt csak ritkán kockáztatott; az irodalmat és nyelvészkedést pedig melléklapja, a *Hasznos Mulatságok* (1817-től) képviselte. Kulcsár halálával 1828. március 30-án a lapnak tulajdonjoga özvegyére szállott és még 1842-ig fennállott.

Tudományos időszaki irodalmunkat a Döbrentei Gábor Szépirodalmi vállalatok *Erdélyi Múzeuma* (1813—1818-ig tíz füzet) és a *Tudományos Gyűjtemény* (1817—1841-ig 300 havi füzet) képviselték; utóbbi mellett az elmaradhatlan melléklet, a *Szépliteraturai Ajándék* (1821—1827), később *Koszorú* (1828—1841) közölték havonként egy íven a selejtesebb költeményeket, mert költészetünk java-része a jobb ízléssel és nagyobb kritikával szerkesztett *Aurora* (1822—37), *Hebe* (1824—26) és *Urania* (1828—1832) című zsebkönyvekben jelent meg; utóbbiakban már gyakrabban találkozunk színmű- s beszélyíróinkkal is.

Hirlapirodalmunk föllendülése, a hirlapolvasók számának szaporodása megérlelé a talajt nálunk is, hogy a szépirodalom külön közlönyt nyerjen. ROTHKREPF (MÁTRAY) GÁBOR alapította 1833. április 1-én az első szépirodalmi divatlapot, a *Regélőt*, társlapjával, a *Honművészszel*;

Kulcsár István.

mindkettő felváltva hetenként négyszer szerény 8-rét alakú félíves számokban jelent meg. Ez a két kis lap középpontját és csaknem teljes tárházát képezi az akkori, zsenge korát élő, művészetünknek és szépirodalmunknak. Új folyamában *Regélő Pesti Divatlap* címmel 1842—44-ben Erdélyi János jeles eszthetikusunk kezében a kor magaslatára emelkedett és jeleseink közreműködésével még ma is figyelemre méltó folyóirattá fejlődött.

MUNKÁCSY JÁNOS *Rajzolatok* c. szépirodalmi lapja (1835—1839.) szintén ezen irányt követte, habár kevesebb szerencsével.

Az 1825. országgyűlés után föllendült politikai élet Jelenkor teremte publicistáinkat, kik a korrallal akarván haladni, nem elégedtek meg azon jelentéktelen, száraz és a nemzet akaratát, törekvését, szellemét egyáltalában ki nem fejező közlönyökkel; igyekeztek valódi politikai lapot

létesíteni. Kisfaludy Károly lett volna ennek megindítója; halálával azonban a nehéz feladat HELMECZYRE hárult, ki nem volt arra termett férfiú. A *Jelenkort*, 1832. január 1-én indította meg s ez a hetenkint háromszor megjelenő lap az első volt, mely Széchenyi István gróf indítványára 1837 elején ívrétben nyomtatott; közölt ugyan már vezércikkeket, megyei s városi politikai mozgalmakról tudósításokat, fővárosi napi híreket és nagy pártolásban is részesült, miután egy időben 4080 példányban jelent meg; azonban conservatív iránya miatt mindinkább elidegenedett a közönség tőle s utóbb a merészebb szellemű és szabadabb irányú Pesti Hirlap mellett háttérbe szorult; fennmaradását is csak Széchenyi István gróf közreműködésének köszönhetette, ki ezen lapban és társlapjában, a *Társalkodóban*, közölte politikai s nemzetgazdasági cikkeit, polemiáit Kossuthtal és társaival.

Pesti Hirlap Kossuth Lajosnak jutott az érdem, hogy a modern magyar hirlapirodalmat igazában megalapította az 1841. január 2-án megindult *Pesti Hirlap*jával, mely mindenben megfelelt az akkori míveltebb igényeknek; a szabadelvű haladást és fokozatos reformot tűzvén zászlájára, merész eszméit hangoztatá; mint bátor harcos a meggyőződés fegyverével küzdött mindaddig, míg a bécsi körökben politikai iránya veszedelmesnek tűnt föl, s kiadója, Landerer Lajos, hogy lapját megmentse, megvonta tőle a szerkesztést és 1844. júl. Szalay Lászlóra bízta, kit egy év múlva Csengery Antal váltott fel. Tájékoztásul álljon itt az 1841. 1. számnak tartalma: Magyarország és Erdély (Kossuth vezércikke), Kinevezések, Megtiszteltetés, Budapesti Lánchíd, Pesten a vontatók eltörölve, Egyesületek, Almanachtársaság, Testgyakorlóiskola, Fővárosi újdonságok, Külhírek, Angolhon, Franciaország, Egyiptus. Tárca: Journalistica (Szalay László), Magyarország 1841-ben (Gorove István), Nemzeti színház (T.). Hirdetések.

Ezen hirlap példájára az akkor létezett politikai lapok egytől-egyig megváltoztatták alakjukat és az addig követett száraz és egyhangú tudósításaikat élénkebbé tették. Ilyenek voltak a *Hirnök*, *Világ*, *Nemzeti Ujság*, *Erdélyi Híradó*, *Mult és Jelen* és a *Budapesti Híradó*; utóbbiban jelent meg az első szépirodalmi tárca 1845. január 15-ikén Jósika Miklós *Akarat és hajlam* c. regényével.

Szépirodalmi és divatlapok

Szépirodalmunk nagymérvű föllendülésével, csaknem egy időben támadt az *Athenaeum* (1837—1843), társlapja a *Figyelmező* (1837—1840), amazt BAJZA és VÖRÖSMARTY, ezt SCHEDEL (TOLDY) szerkesztette; a három divatlap: *Életképek* (1843—1848), *Honderü* (1843—1848) és a *Pesti Divatlap* (1844—1848). E lapok korszakalkotó mozgalmat létesítettek szépirodalmunkban; nemes irányt és üdvös versengést támasztottak. Az *Életképek* a komoly, jó ízléssel párosult szellemet terjesztette a középosztály rétegeiben; igyekezett a jeles írók csoportjában

Petőfivel, Arannyal, Jókaival a legszebbet nyújtani. A Pesti Divatlap élénk nemzeti irányával, a hazafias eszmék felidézésével szintén nem maradt el s szintén birta jeleink közreműködését. A Honderű a magassabb körök kegyét kereste, kényes ízlésével, válogatott írásmódjával igyekezett bejutni azok hajlamaiba; társait azonban lenézte, sőt irányukat és irodalmi termékeiket pörrias irányúnak gúnyolá, amiért azután természetesen amazok sem maradtak adósai. Ez a versengés nem ritkán éles polemiaira adott alkalmat, mely azonban csak növelé mind a három lapnak nemzeti irodalmunk és különösen szépirodalmunk szolgálatában elért sikereit.

Ezen korhoz tartozik a Kisfaludy-társaságtól kiadott és ERDÉLYI JÁNOSTÓL szerkesztett *Magyar Szépirodalmi Szemle* is, mely rövid egy évi (1847) élete alatt, különösen esztetikai cikkeivel méltó társul szegődött az említett lapokhoz.

Vidéki hirlapirodalmunkban nevezetes tünemény volt a Vidéki hirlapírás Győrött 1847-ben keletkezett *Hazánk*, melyet dr. KOVÁCS PAL szerkesztett és több jelesünknek, ezek közt Petőfinek, közreműködése tett nevezetessé. Kovács Pálnak maradandó érdeme nemcsak az, hogy ő alapította tulajdonképpen az első magyar vidéki hirlapot, hanem azon hazafias törekvés, hogy az ottani *Vaterland* című német hirlapot beolvasztá lapjába s ezzel mindenkorra megakadályozta, hogy Győrött német lap megjelenhessék. Fájdalom, nem mondhatjuk ezt több városunkról; mert Budapesten, Aradon, Kassán, Kőszegen, Nyitrán, Pécsen, Pozsonyban, Sopronban, Szombathelyt és még vagy 36 városban nem sikerült eddig a német hirlapokat megszüntetni.

A márciusi napok (1848) meghozták a cenzúra eltörlését, mi az időszaki sajtót is fölszabadítá békóiból. Ez a kedvező időszak, midőn a politikai események iránti érdeklődés is növekedett, gomba módra szaporítá a hirlapokat. A lapok kivétel nélkül a szabadságot és a harcot hirdeték. A harc kitörésekor pedig a költők letették a lantot és fegyvert fogtak. Czuczor harci riadójára (1848. dec.) a szépirodalmi lapok mind megszűntek.

A hirlapirodalom azon nagy diadala után, mely 1848— A forradalom után 49-ben 86 magyar hirlapnak megjelenését hirdeté, az egész nemzeti irodalomban síri csend állott be.

A szabadságharc után az elnyomatás korszaka következett; hirlapirodalmunknak erőszakkal kellett küzdenie a nyelvünket nem értő, nemzetiségünket elnyomó s emellett mindentől rettegő hatalommal szemben. Magyar hirlap kiadására csak a nem-kompromittáltak nyerhettek engedélyt; ezek is az utólagos cenzúráról folytonos zaklatásnak voltak kitéve, hogy ezáltal elkedvetlenedve, lemondjanak a szerkesztésről, a magyar nép pedig, jövőjén kétségbeesve mondjon le nemzetiségéről.

A *Hölgyfutárt* 1849. november 5-ikén NAGY IGNÁC indította meg mint szépirodalmi napilapot (ezt követte a többi közt, mint szépirodalmi napilap 1864-ben a *Fővárosi Lapok*); a hivatalos *Magyar Hírlapon* kívül a másik, később ellenzékivé alakult *Pesti Napló* 1850. március 9-én indult meg; és ezzel a jég meg volt törve. Gyulai Pál, Jókai Mór és Pákh Albert (mint szerkesztő) 1854. március 5-én alapították a *Vasárnapi Ujságot*, mely első rendes képes hírlapunk, társlapjával a *Politikai Ujdonságokkal*, irodalmunk, tudományosságunk és politikai életünk haladásának méltó tárháza. Irodalmunk emelkedésével, hírlapirodalmunk is óriási mértékben emelkedett; — de már úgyis eléje kerültünk a történet sorának, melyben annak helyén és idején, hírlapirodalmunk fontosabb jelenségei és eseményei is részletesebb megemlékezésre tarthatnak számot.

Végül csak annyit, hogy magyar hírlapjaink és folyóirataink száma ma már ezerkétszáz, az idegen nyelvűekkel együtt ezerhétyszáz.

